

A tisztatermelés kérdései

Ismeretes, hogy az új gazdasági-pénzügyi mechanizmus jegyében az egyes üzemek, vállalatok, szövetkezetek, termeléssel is foglalkozó kísérleti állomások, állami gazdaságok, kutatóintézetek vezetőségei a jövőben nagyobb önállósághoz jutnak, bővül hatókörük, mozgáslehetőségük, egyúttal azonban felelősségük is. Ezúton a vállalatok vezetés módjának demokratizmusával összhangba kerül majd a gazdálkodás struktúrája. Mindennek végső célja a tervgazdálkodás további tökéletesítése, munkánk s általában egész gazdasági tevékenységünk hatékonyságának gyors növelése.

Az új gazdasági-pénzügyi mechanizmus egyik vonása az, hogy a tervezésbe alapvető mutatóként bevezetik a tiszta- (nettó) és a fizikai termelés fogalmát. A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága ez év márciusában tartott plenáris ülésén Nicolae Ceaușescu elvtárs a tisztatermelés mutatószámára vonatkozóan többek között ezeket mondta: „Azzal, hogy lemondunk a globális termelés értékének mint a gazdasági-társadalmi tervezés fő mutatójának használatáról, azt a célt követjük, hogy a tervezési koncepcióban és a gyakorlati tevékenységben elvi síkon tisztázzuk a teendőket, számoljuk fel azokat az állapotokat, amikor a termelési eredményeket nem az élő munka eredményeként újonnan alkotott érték szerint becsültük föl, hanem az anyagfogyasztás, a benne materializálódott munka kiszámítása alapján.”

Köztudomású, hogy ezidáig gazdasági tervezésünk a globális termelés mutatószámát alkalmazta. Ez a fogalom a gazdasági tervezésben sajátos szerepet játszott: az üzemek tevékenységének értékelésében döntő szóhoz jutott, elősegítette és fokozta az anyagi érdekeltséget, ugyanakkor azonban a vállalatokat arra ösztönözte, hogy termelésükben a tárgyasult munkára helyezze a hangsúlyt. Gyakorlatilag ez abban nyilvánult meg, hogy egyrészt igyekeztek drága nyersanyagokat és félkészárúkat bedolgozni gyártmányaikba, továbbá, előszeretettel készítettek anyagigényes termékeket, s mondhatni mesterségesen iparkodtak kiterjeszteni más gazdasági egységekkel a kooperációt.

Érthető okból; ugyanis a vállalat előállította áruk összértéke — s ily módon a szóban forgó gazdasági egység össztermelése — annál nagyobb volt, minél drágább nyersanyagot, segédanyagot, félkészterméket „dolgozott be” gyártmányaiba. A globális termelés összértékébe ugyanis minden beszámított.

Az új mutatószám bevezetése azonban — ezt sietjük megjegyezni — nem jelenti csupán azt, hogy az egyik értékmérőt gépies módon a másikkal helyettesítjük. Sokkal többről van szó, olyan intézkedésről, amely gyökeresen más szemléletmódból fakad, messzemenően kihat majd gazdasági életünkre, s alapvetően más, új hozzáállást kíván, elsősorban azt, hogy az eddigi — jórészt mennyiségi — törekvést minőségi beállítottsággal váltsa föl. Ezt célozza többek között az az előírás is, amely szerint a tisztatermelés alakulásától függ majd a vállalat dolgozóinak javadalmazása is.

Miből is áll azonban a globális és a tisztatermelés közti különbség? Lényegében véve abból, hogy az előbbi magában foglalta az áruban foglalt élő és tárgyasult munka teljes értékét, ezzel szemben a tisztatermelés csupán az élő munkára vonatkozik. Más szóval ez azt jelenti, hogy ezentúl a vállalat csak azt tekintheti saját termelési eredményének, amit — élő, konkrét munka révén — csupán maga adott hozzá az új termék értékéhez, s nem lehet „odacsapni” a beépített anyagok, alkatelemek értékét. Ebből logikusan következik, hogy a tisztatermelés mint mutatószám az eddiginél sokkal világosabban és hívebben tükrözi minden egyes gazdasági egység erőfeszítéseit és arra irányuló törekvéseit, hogy a társadalmi munkát magas fokon hasznosítsa. A tiszta érték mutatószámának informatív értéke tehát jóval nagyobb, hiszen világosabban jelzi, hogy minden egyes vállalat mivel, mennyivel járul hozzá a nemzeti jövedelem növeléséhez, s egyben jelzi azt is, hogy milyen fokon értékesíti gazdasági erőforrásainkat, ugyanis a tisztatermelésnek mint értékmérőnek az alakulása döntő módon függ az anyagfőhasználás és általában az anyagi ráfordítás csökkentésétől.

Hogy mit jelent a tisztatermelésben való elszámolás és a saját erőfeszítéssel előállított érték, hadd szemléltessem egy jó példával. Az aradi vagongyár — mint minden nagyüzem — gyárak tucatjaival dolgozik együtt. Ennek következtében ter-

vének teljesítése nem kis mértékben attól függ, hogy a kooperáló vállalatok idejében szállítják-e le a vagongyárnak a különféle vasúti kocsielemeket, avagy nem. Ebben a helyzetben — amíg a globális termelés elve érvényesült — gyakran megtörtént, hogy a nagy hagyományokkal rendelkező kiváló vállalat hiába végzett jó munkát, a kooperációs vállalatok késedelmes szállítása avagy rossz minőségű alkatrésze miatt nem tudta teljesíteni tervét. 1977-ben például 93,9%-os globális tervteljesítést ért el, minthogy a kooperációban gyártott vagonengelyeket és féktuskókat nem kapta idejében kézhez. Ezzel szemben tiszta tervét 3,7%-ban túlteljesítette, minthogy a reá tartozó munkát a gyári kollektíva jól végezte.

Nem ritka ugyanakkor az ellenpélda is: az olyan üzemek, amelyek sok más vállalattól kaptak félkész árut s általában magas fokon megmunkált alkatrészeket, könnyen, kevés munka árán teljesíthették globális tervüket. Igen ám, de amikor egyfajta végtermék, készáru előállításához szükséges anyag több vállalat kezén megy át, több üzemből dolgoznak rajta, akkor mindenütt beiktatják, elkönyvelik, s eszerint megannyi vállalat globális tervében szerepel.

Nos, a tisztatermelés elvének érvényesítése ezen visszasságoknak vet véget.

Az előbb említettük, hogy a tisztatermelés alakulásától függ majd a dolgozók javadalmazásának alakulása is; ez az előírás messzemenően kihát majd minden gazdasági egység munkájára: arra fogja serkenteni a dolgozókat, hogy a minimálisra szorítsák le a nyersanyagok, félkészgyártmányok, villanyáram, a fűtőanyag és a különféle segédanyagok használatát, hogy fölüljtsák és korszerűsítsék termékeik válszortékát, hogy olyan árukat állítsanak elő, amelyek rendkívül összetettek, munkaigényesek, nagy értékűek, ugyanakkor azonban a fajlagos anyagfogyasztásuk kicsiny. Mindez oda vezet majd, hogy a vállalatokban fokozódni fog az új értékek létrehozására irányuló törekvés, országos viszonylatban pedig megnő a nemzeti jövedelem súlya, aránya az osztársadalmi termelés keretében, s csökkenni fog az anyagi ráfordítás mértéke.

A tisztatermelés tehát lényegében véve a szóbanforgó üzemből előállított új értéket jelenti, és a következő elemeket tartalmazza: az újonnan előállított érték egy részének előlegezése a társadalom általános fejlesztésére; a dolgozók javadalma és más jellegű juttatások; a gyártmányfejlesztést célzó kutatásoknak és az új technika bevezetésének a költségei; általános kiadások, kivéve a nyersanyagok költségeit; a javadalmazási alap adója; társadalombiztosítási alap; a tiszta jövedelem.

Az új rendelkezések szerint a tisztatermelésnek a fent vázolt értékét úgy számítják ki, hogy a globális termelésből levonják az anyagi ráfordítás költségeit. Ugyanakkor azonban a tervek mutatószámait közt továbbra is szerepel majd mind a megtermelt áruérték, mind a globális termelés avégett, hogy mintegy jelezze a termelőtevékenység egész mennyiségét, bizonyos hatékonysági tényezők alakulását, valamint a növekedés iramát.

Az új mechanizmus szellemében lényegesen változik majd a javadalmazási alap előteremtésének a módja. Ezidáig ugyanis a bank csupán a munkások jövedelmi alapját számította ki, és bocsátotta rendelkezésükre a terv teljesítésének arányában, ezután viszont a dolgozó személyzet javadalmazása a tisztatermelés függvényeként alakul majd. Remélhető, hogy ez az elv ösztönzően fog hatni minden gazdasági egység valamennyi dolgozójára.

Más megközelítésben arra hívjuk föl a figyelmet, hogy a tisztatermelés szempontját alkalmazó tervezés serkentőleg hat majd abban az irányban is, hogy a vállalatok ne állítsanak elő akármilyen árut, hanem csakis olyant, amelyiknek lehetje van. Ebben az értelemben a tisztatermelés arányában úgy számítják majd ki a javadalmazási alapot, hogy csupán azt az árumennyiséget veszik tekintetbe, amelynek értékesítése biztosított, tehát a fővásárló kereskedelmi egységek szerződésben lekötötték. Eszerint tehát a raktáron heverő, eladatlan készlet értéke nem számítható be a javadalmazási alapba. Ez a megszorítás arra készíti majd a vállalatokat, hogy csakis a piacra termeljenek, ne a raktárnak, nagyobb gondot fordítsanak az értékesítésre s ebben a szellemben a piackutatásra, a reális szükségletek, igények, követelmények fölmérésére.

Noha — mint már említettük — a tisztatermelés jobban tükrözi a vállalatok értéktérmető tevékenységét, mint a globális, a kettő nem fedi tökéletesen egymást; a tisztatermelés alakulását ugyanis befolyásolhatják olyan tényezők is, amelyek függetlenek a vállalatbeli munkától. Ha például az üzem gyártmánylistáján túlsúlyba jutnak a jobban kifizetődő termékek avagy a magas áron eladható áruk, akkor a tisztatermelés „megugrik”. Ez és más eshetőségek arra engednek következtetni, hogy a tisztatermelés szabályozó szerepe bizonyos irányban teszi majd érdekeltté a vállalatokat, s eszerint az egyes üzemi érdekek ellentmondásba kerülhetnek az egész nemzetgazdaság összérdekeivel. Eppen ezért szükséges figyelmesen tanulmányozni a tisztatermelésnek mint mutatószámnak a hatékonysági határait a tekin-

tetben, hogy meddig és miként serkenti a vállalatokat a legnagyobb erőfeszítésre a nemzetgazdaság érdekeivel összhangban. A tisztatermelést tehát a népgazdaság magasabb érdekeinek figyelembevétele alapján szükséges összeállítani, s eszerint nemcsak a már említett raktárra való termelést kell kiküszöbölni, hanem mindeneműlyen olyan terméket, amelyik meghaladja a szükségleteket, amit a felső szervek jóváhagyása nélkül állítottak elő, avagy amit a kereskedelem visszautasított a gyenge minőség miatt. Ugyanakkor nem szabad helyt adni a termékszerkezet olyan jellegű változtatásainak, amelyek révén — különösebb erőfeszítések nélkül, pusztán a „hálás“ termékek gyártására való ráállás nyomán — növelhető avagy csökkenthető a tisztatermelés értéke.

A tisztatermelés mutatószámának bevezetése ugyanakkor nevelő célzatú is: arra irányul, hogy az anyagi javak előállítására az eddigiekhez képest másképp hasson, s felfogásbeli változást, újfajta gondolkodásmódot alakítson ki. Olyant például, amely ne tűrje meg az erőforrások pazarlását, hanem szigorú takarékossághoz vezessen a minél nagyobb érték előállításának biztosítása végett.

A vállalatok rendelkezésére álló adottságok hatékonyabb kiaknázását szolgálja az új mechanizmus szellemében a hatékonysági mutatószámok és előírások rendszerének kiterjesztése és jobbá tétele. E rendszer a következőket tartalmazza majd: a tisztatermelésben, valamint az egyes termékek előállításához szükséges munkaidőben is kimutatott termelékenység; az 1000 lej értékű készáru költségei; minden egyes termékegység költségei; a gépek munkaidejének kihasználási foka; a nyersanyag és segédanyag felhasználásának mutatói stb.

Az új mechanizmus fontos tényezői azok a gazdasági-pénzügyi emeltyűk, amelyek szervesen hozzátartoznak a gazdaságvezetés modelljéhez mind általános népgazdasági, mind helyi vonatkozásban. A gazdasági tevékenység során előállott problémák sok tekintetben arra vezethetők vissza, hogy a pénzügyi szabályozók hiányosan működtek a nemzeti vagyonnal való gazdálkodást, a vállalatok anyagi és pénzügyi alapjainak a felhasználását illetően, s nem segítették elő a pazarlás megfékezését, a munkafegyelem erősítését, a jövedelmezőség fokozását. Erre való tekintettel az új intézkedések azt célozzák, hogy a pénzügyi tényezők, eljárások, előírások az alapokkal való jobb gazdálkodáshoz, a tartalékok hatékonyabb mozgósításához, gyorsabb bevetéséhez vezessenek, s annak a pontosabb ellenőrzéséhez, hogy a vállalat miként gazdálkodik lehetőségeivel. E cél érdekében a vállalatnak valóban gyakorlatba kell ültetnie a munkásonigazgatás és a gazdasági-pénzügyi önállóság elvét.

Ez az önelszámolás, tehát az, hogy a vállalat a jövőben saját munkája révén előállított jövedelemből kell hogy fedezze majd mind a kiadásait, mind a — lehetőleg növekvő tendenciájú — nyereségét, nagy hatású ösztönzőerőt jelent, mivel arra készíti az összes érdekeltet, hogy fölkutassák a terv mennyiségi és minőségi teljesítésének legmegfelelőbb eszközeit és módjait.

Ugyanakkor az a tény, hogy a vállalati költségvetés előirányzatait a dolgozók naggyűlésén vitatják meg, alkalmat nyújt munkásdemokráciánknak a megnyilvánulásra, s minden egyénnek, valamint munkaközösségnek arra, hogy közvetlenül részt vegyen a határozatok meghozatalában, a jövőbeli gazdasági-pénzügyi tevékenység kidolgozásában és valóra váltásában.

Az önálló elszámolás és általában a gazdasági önállóság megvalósítása végett az új mechanizmus szellemében minden vállalat saját pénzállappal rendelkezik majd, amelyből fedezheti a termelés folyó kiadásait, a különféle napi költségeket, a beruházásokat, a lakásépítést, valamint egyéb szociális igények kielégítését. Eszerint tehát minden vállalat maga fogja előteremteni a gazdálkodásához és önállóságához szükséges alapokat, ugyanakkor jövedelmének nagy részével rendelkezni fog: nem alapozhat hát az állami költségvetésből kieszközölt „juttatásra“, mindez remélhetőleg élénkítően fog hatni a gazdasági tevékenységre, és gazdasági — azaz nem adminisztratív — eszközök útján biztosítja majd a vállalatok, munkaközösségek egyedi, valamint a társadalom általános érdekeinek egyeztetését.

Herédi Gusztáv fordítása